

הלא מצד הספק אין צריך לימוד, להרמב"ם, וא"כ די בלימוד אחד ללמד שמותר בשתייהם כאחת. וב'באורים והערות' על הש"ש (מאת הגרש"ז אויערבך זצ"ל, בעודו צעיר לימים), יישב הדבר עפ"י תשובת הרמב"ם הנ"ל, שמכתוב אחד למדנו לכל מקום שהספק מותר. והכתוב השני בא לחדש חידוש מיוחד בין ממזר, שכל שהוא ספק אינו בכלל האיסור כלל.

וע"ע בחדושי הגר"ר בנגיס ח"ב סוס"י לו.

ב. לכאורה י"ל בדרך נוספת (וזכרני שנמצא הדבר כתוב, וא"י היכן): אילו היה רק לימוד אחד, 'ממזר' ודאי ולא ספק, הוה אמינא שהכתוב בא להתירו בישראל כודאי [שהרי מדין ספק ל"צ קרא, להרמב"ם], ואם ישא ממזרת — ילקה, כי ידיעת האיסור מהוה תנאי לחלות האיסור עצמו, וכל שאינו ידוע הרי הוא כישראל ודאי. לכך צריך לימוד נוסף שגם מותר בממזרת. וכן להפך, אילו היה רק 'קהל' ודאי, הוה אמינא שהמסופק אינו בכלל 'קהל' כלל אלא דינו כממזר, ואם ישא ישראלית — ילקה. קמ"ל שמותר בשתייהם.

ג. אף כי הש"ש הקשה על תירוץ המהר"ט, לעצם יסודו הוא מסכים, שהסביר בזה במקום אחר את פסק השו"ע (אה"ע ה,א. וע"ש בב"ש) שפצוה דכא מותר בספקות הגם שאסור בממזרת מן התורה (לשיטה אחת) וגם אסור בישראלית, והרי מה נפשך, אם היא ממזרת — הרי אסור בה, ואם היא כשרה — ג"כ אסור משום לא דפצוה דכה? אלא משום שדין הספק אינו לא כממזר ולא כישראל (ש"ש א,ו ושנה דבריו באבנ"מ ד, יג ע"ש. וכ"כ בחזו"א אה"ע ד,ו. וכן נקט מסברא דנפשיה באגרות משה יו"ד ח"ב סוס"י קנב).

ה. עוד כתב הגרש"ז א"א שם לתרץ את הקושיא מעיקרא; 'ולולא דמסתפינא הייתי אומר כי לחנם נתיגעו כולם בקושיא זו' — שיש לומר שלולא שהתירה תורה, הוה אמינא ששטוקי הוא כ'אקבע איסורא', כי הרי ודאי אסורות עליו הנשים הכשרות או הממזרות, והספק הוא מי משתי אלו מותרת ומי אסורה. ובספק כזה גם הרמב"ם יודה שאסור מן התורה.

(ע"ב) מְשֻׁלְטֵי הַדְּמִיָּה — יש גורסים 'משלבי' — משולבים. 'הַדְּמִיָּה' — אבריו (עפ"י ר"ה, מובא בערוך ערך הדם).

דף עד

'נאמן בעל המקח... נאמן דיין... נאמנת חיה...' — כתב הפנייהושע טעם לכל אותן נאמנויות, לפי מה שחידש (בכמה מקומות) שזה שעד אחד אינו נאמן בדיני ממונות, לא משום חשש שקר, אלא משום החשש שמא אינו מדייק. וכל אלו נאמנים משום שאכן הם מדייקים בדבר.

לפי זה לכאורה מיושבת קושית התוס' (לעיל בד"ה בד"א) על שיטת רש"י, שכיון שכאן הוא 'מידכר דכיר' — נאמן. ויש לתת טעם לדבריו, על פי מה שכתב הרמב"ם (יסוה"ת ספ"ז) שציותה תורה להאמין לעדים אע"פ שאפשר שיעידו שקר — הואיל וכשרים הם אצלנו, מעמידים אותם על חוקת כשרות 'ובדברים האלו וכיו"ב נאמר 'הנסתרות לה' אלקינו...'. ונאמר 'האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב'. נמצא א"כ שגם נאמנות השנים אינה מצד ההוכחה הודאית שאינם משקרים, אלא מפני חוקת כשרות בלבד. ואם כן זה שע"א אינו נאמן, ע"כ הטעם שמא אמר בדדמי.

ואם תאמר, לדבריו מה ענינו של דין 'מיגו', הרי החשש אינו שמא משקר אלא שמא טועה הוא, ומה יועיל 'מה לי לשקר', לעולם יישאר כעד אחד? יש לומר שאין הכוונה לטעות גרידא, אלא חוששים שמא אינו יודע הדבר בברור ואף על פי כן הוא מעיד כאילו הוא יודע, ומועיל ה'מיגו' לומר שמכך שלא טען טענה טובה יותר, משמע שמדייק בדבריו.

— לענין נאמנות החיה — מלשון הר"ן והרשב"א משמע שזהו דין דרבנן. ולפי זה אינה נאמנת לענין התירו בקרובות האמהות, שזהו דבר שבערוה דאוריתא. ומה שנאמנת ליוחסין — צריך לומר משום שמדאורייתא עד אחד נאמן.

ויש מקום לומר שנאמנותה מדין תורה הוא מפני שהדבר בידה, ויש לומר שכל שבידו נאמן אף בדבר שבערוה. ואפילו אם ננקוט שאין מועיל 'בידו', שונה כאן שאינה מרווחת מאומה בשקרה, ואין לה קירוב דעת לאחד מהם, שקטנים הם, והרי אין אדם חוטא ולא לו. ואולם לא האמינו לאדם אחר אלא לה, לפי שברור לה יותר מלאחרים, או משום שהדבר מסור בידה. 'ועיקר ענינן (של אותן נאמנויות) קים להו לחז"ל הכי בפירוש יסודי התורה'. (עפ"י חזו"א אה"ע נט, כ. וע' בית שמואל ד, ס).

א. נראה שזו גם כוונת תורא"ש שכתב שנאמנות חיה ואם ילפינן ממה שהאמינה תורה לאב על בניו — כי הוא רגיל בהם יותר מאחר. ומשמע מלשון 'ילפינן' שאין זו תקנת חכמים בעלמא אלא דין תורה הנמסר לחכמים.

ויש להוסיף טעם, שמוזה גופא שהאמינה תורה לאב מוכח שיש לסמוך על החיה ועל האם, כי כיצד יודע האב שהוא בנו אם לא משום נאמנות האם שנמצאת עם התינוק משגולד. ומנין לאם לדעת שהוא בנה, שמא הוחלף בעת הלידה — אם לא משום נאמנות החיה. והרי האמינה תורה לכל אלו שאי אפשר בלעדיהם ברוב פעמים (וער"ן).

ב. בספר אילת השחר כתב סברת 'אין אדם חוטא ולא לו' אינה שייכת כאן, כיון שיתבעוה על חילוף הילדים. ועוד, שמורה התר לעצמה, שבין כך אינו אלא ספק.

ג. יש להעיר לסברת החזו"א, באופן שאחד מהתינוקות בעל מום או פגום מצד אחר והאחר שלם, הרי יש לחוש לקירוב הדעת של החיה לאחת האמהות, שלכך היא מעידה שהיפה שלה. ודוחק לומר שלא האמינו לחיה אלא כששניהם שוים חיצונית, והנידון אינו אלא לענין כשרות ופסול. וצ"ע.

'נאמן דיין לומר לזה זכיתי ולזה חייבת...' — מדובר כאן בדיין יחידי, כמשמעות הדברים, אבל סתם בית-דין אינם גרועים מכל עדים, שאף על פי שאין עד נעשה דיין אבל דיין נעשה עד להעיד על מה שנדון לפניו.

וכיצד דן יחידי — או מדובר בדיין המומחה לרבים, או אפילו אינו מומחה ושני הצדדים קבלוהו עליהם. (ריטב"א. ולא העמיד שמעיד יחידי על דין שבא לפניו ולפני שני דיינים נוספים, ואינם לפניו לשאלם — כי משמעות הלשון 'לזה זכיתי...'. משמע ביחיד).

וכן כתב בתוס' ר"י הוקן שמדובר שקבלוהו עליהם. אך אפשר שכתב כן מטעם אחר, שלדעתו נאמנות הדיין לא נאמרה אלא באופן שקבלו אותו לדונם, שבכלל קבלתם כלולה גם להאמינו לומר את מי זכה ואת מי חייב, אבל ללא שקבלוהו, אינו נאמן. אולם קשה לחדש כן לפי שבגמרא סתמו הדבר, ואם איתא הו"ל לפרש, בד"א בשקבלוהו עליהם. ואמנם ב'שיטה ל"ג למי' משמע כן. וצ"ע.

'אמו — כל שבעה, אביו — לעולם' — מדברי רש"י משמע לכאורה שאביו אינו נאמן תוך שבעה, שעדיין אינו מכירו, אלא אמו. ומשמונה ואילך נאמן אביו ולא אמו.

א. כן הבינו בשיטת רש"י הקרבן-נתנאל ולחם משנה. וע' בפסקי הרי"ד וריא"ז ושיטה ל"ג למי. אולם הט"ז (אה"ע ד סק"כ) הסביר שגם לרש"י אפשר שהאב נאמן קודם לכן, אלא שבמילה מוטל עליו להכירו, אבל גם קודם לכן ניתן הדבר. וע' במאירי.

ובאג"מ (אה"ע ח"ד כא) דייק מלשון 'מוטל עליו' שכתב רש"י, שבזמן המילה מוטל על האב לומר אם הוא בנו אם לאו. ויצא לדון לפי זה, שבמילת הבן על ידי אביו וקריאת השם וכו', נידון כאמירת האב 'זה בני' וישראל הוא, ולא יוכל לטעון לאחר זמן שהוא בנו מן הנכרית. ע"ש.

ב. יש לעיין לדברי רש"י שתלוי במילה, מה אילו נדחתה מילתו עד לאחר זמן, האם תהא האם נאמנת עד אז ולא האב. ובפסקי הרי"ד יש לדקדק שתלוי הדבר במסירתו לאביו בפועל למולו. ולפי"ז אם לא נמסר עד לאחר זמן, תהא אמו נאמנת עד שנמסר.

ג. לסברת רש"י נראה שלעולם אין נאמן בו אלא אחד, לזה שהוא מסור בידו ורגיל עמו. ולפי זה נראה שלא לתר אין נאמנת אלא החיה ולא אב ואם. ועכ"פ כאשר החיה והאם מכחישים זו את זו — החיה נאמנת לאלתר. וצ"ע. שיטת הרמב"ם שהאב נאמן על בנו משנולד. (וע"ש בלחם משנה).

'כך נאמן לומר זה בן גרושה וזה בן חלוצה' — וכגון שאומר שבשעה שנשאה לא ידע שהיתה גרושה ואחר כך נודע לו, שאינו משים עצמו רשע באמירה זו. (עפ"י תורא"ש. וכ"מ בלשון ריא"ז).

'...כמאן כרבן גמליאל, תנינא חדא זימנא... ואמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כרבן גמליאל' — צריך באור לשם מה הביאו דברי שמואל אלו, מה לי אם נפסקה הלכה כרבן גמליאל אם לאו? יש לפרש, אילו לא פסק שמואל כרבן גמליאל, היה אפשר לתרץ שלכך שנה כאן התנא את דברי אבא שאול בנפרד ובמקום אחר, כדי להשמיענו שהדעה הסתמית, שהיא בדרך כלל דעת הרבים (כדכתבו התוס' בכמה מקומות), חולקת על אבא שאול ור"ג, ואין האם נאמנת להכשיר את בנה, [כי כך היא משמעות הדברים, שתנא קמא לא סבירא ליה כאבא שאול. ע' שעה"מ איסור"ב טו, טז]. ולולא דברי אבא שאול לא הייתי יודע זאת, כי מדברי תנא קמא כשלעצמם אין להוכיח מאומה לענין נאמנות האם. רק מדברי אבא שאול נוכל לשמוע שחולקים בכך. לכן הביאו שכבר נפסקה הלכה כרבן גמליאל, ואם כן, מדוע שנה רבי דברי אבא שאול כאן ולא במקומם. (ע' כע"ז בבית מאיר. וע' ישוב אחר בתורא"ש).

'כל האסורין לבוא... רבי אלעזר אומר: ודאן בודאן מותר ודאן בספיקן וספיקן בודאן וספיקן בספיקן אסור. ואלו הן הספקות: שתוקי אסופי וכותי' — באור מחלוקת ר"א וחכמים: מדין תורה הספקות מותרים לכולי עלמא, כמו שדרשו לעיל, אלא שמשום מעלה החמירו חכמים. ונחלקו האם עשו מעלה גם לענין איסורן זה בזה (ר"ן). ודעת הריטב"א, רבי אלעזר אינו סובר למעט 'קהל ספק'. (וע"ע חזון איש א, טו). ונקטו כאן כבשאר סתמי משניות, שכותים גרי אמת הן [וקודם שגזרו עליהם]. וגם ר' אלעזר שאוסר סובר כן — ע' להלן עה-עו. (עפ"י תוס' יבמות סח: ד"ה עכו"ם).

— נראה שצריך לומר שרבי אלעזר סובר קהל גרים לא איקרי קהל, והממזרים מותרים בגרים. שאם לא כן, עם מי יתחננו אותן הספקות. (תוס' הרי"ד להלן עה.). כוונתו עפ"י"מ שאמרו לעיל שמדאורייתא מותרים, ועל כן לא מסתבר שתכמים יאסרום ללא תקנת חיתון. ואולם הריטב"א שם כתב שר"א סובר גר אסור בממזרת.

זתו ר' יהודה אוסר אהייא, אילימא אודאן בספיקן, הא מדקתני סיפא ר"א אומר ודאן בודאן מותר ודאן בספיקן וספיקן בספיקן אסור, מכלל דר' יהודה לא סבירא ליה' — ואין לומר ספיקן בספיקן איכא בינייהו, שרבי יהודה מתיר ור"א אוסר — שאם כן היה לו לפרש רבי יהודה אוסר ודאן בספיקן (תורא"ש).

(ע"ב) 'אם כן מצידה תברה, אלא טעמא דבת שלש שנים...' — פירוש, אם סובר התנא כרבי שמעון שגזירת שנתגיירה פחות מבת שלש מותרת לכהונה, לא היה לו לתלות הדבר באיסור — 'כל האסורין לבוא בקהל [שלפי הנחת הגמרא עתה מדובר על האסורים לבוא בקהל כהונה, כדפירש"י] מותרין לבוא זב"ז' — שהרי גם זאת המותרת לכהונה מותרת בפסולים, כי לענין דיני גר בממזרת אין חילוק בין פחות מג' ליותר (פשוט, עפ"י רש"י).

'הכי קאמר, כל שכהן אסור לישא את בתו, ומאי ניהו...' — עתה נשאר הפירוש 'כל האסורין לבוא בקהל' — אפילו בקהל כהונה, אלא שאין מדובר על כל פסולי כהונה, זכרים ונקבות [כי אז יקשה מגרושה וחללה וכו'] אלא על זכרים בלבד; כל הפסול לבוא בקהל — קהל ישראל, או קהל הכהנים — שבתו אסורה לכהן [שהרי הוא לעולם אינו אסור בכהנת, שלא הוזהרו כשרות להנשא לפסולין] — מותרין לבוא זה בזה (כ"ג פשוט).

'גר עמוני ומואבי איכא בינייהו...' — והוא הדין למצרי ואדומי עד דור שלישי — מותרים בממזרת. אלא נקטו מלתא פסיקתא, מי שאין בהם חילוקי דורות. (רש"ש עפ"י משמעות התוס' ביבמות עה. וכן גרס להדיא בפסקי הרי"ד).
ונקטו 'עמוני ומואבי' — זכרים, אבל עמונית ומואבית — אסורות בממזר, שכיון שאינן בכלל איסור 'עמוני', הרי הן בכלל 'קהל'. (שם, עפ"י יבמות סז:).

דף עה

'כל שאתה נושא בתו אתה נושא אלמנתו...' אמר רבי יוחנן: מצרי שני איכא בינייהו... עמוני ומואבי איכא בינייהו... — יש מפרשים שרבי יוחנן כאן הולך לפי שיטתו (ביבמות עז) שבת מצרי שני וכן בת עמוני ומואבי — כשרות לכהונה. וזהו 'כל שאתה נושא בתו' — לכהן קאמר (כפרש"י). [וריש לקיש שאוסרין לכהן, יפרש שבזה נחלקו תנא קמא ור"י ורשב"ג; ת"ק אוסר ורבי יוסי ורשב"ג מתירים, והוא לא דיבר אלא לתנא קמא. כן פירש הרמב"ן. וכן החזיקו הריטב"א והרי"ד].
ויש מקיימים הדברים אפילו לריש לקיש שאמר בת מצרי-שני ועמוני פסולות לכהונה, אעפ"י כיון שזרעו [או כל זרעו — לרשב"ג] אינו כמוהו ממש, שכשר לבוא בקהל ישראל, נמצאת ביאתו מטהרת ולא פוגמת, הלכך אינו פוסל בביאתו את האשה (עפ"י הראב"ד).

'מה כהן גדול באלמנה שביאתו בעבירה ופוסל בה, אף כל שביאתו בעבירה פוסל' — וחלל, אף על פי שאין ביאתו בעבירה [גם בכהנת, שהרי לא הוזהרו כשרות להנשא לפסולין] ואינו דומה לכהן גדול באלמנה — אעפ"י פוסלה, שלמדו זאת מן הכתוב אצל כהן גדול באלמנה ולא יחלל זרעו — מקיש זרעו לו, מה הוא פוסלה בביאתו, אף זרעו (החלל) פוסל את האשה בביאתו (יבמות סט. ורש"י שם).

השער-המלך (איסור"ב יח, כד) רצה לפרש (לאור דברי המ"מ בדעת הראב"ד — שם ה"א) שבדבר זה עצמו נחלקו התנאים כאן; לפי תנא קמא שלמד 'מה כה"ג שביאתו בעבירה' אכן אין פוסל מכהונה אלא כשיש איסור בביאה, ולא חלל, [והקש 'הוא לזרעו' — לענין תרומה נאמר ולא לענין איסור כהונה]. אבל רבי יוסי ורשב"ג שלמדו את הדמיון לכהן גדול בצורות